Linda Hart
Valtiotieteiden tohtori
Yhteiskuntatieteiden tutkija
14.10.2022

HE 189/2022 vp (laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi) Hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen muuttaminen

Teema: *Ehdotetut muutokset lakivaliokunnan toimialan kannalta, erityisesti 1., 5., 6. sekä 9.–13. lakiehdotukset*

Seurattuani tämän hallituskauden aikana lain 563/2002 ("Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta") muutosprosessia lausun kunnioittavasti seuraavaa.

Ehdotus: muutetaan 1. lakiehdotusta "Sukupuolen vahvistamisen edellytykset" lisäämällä sana "lääketieteellisen" §1 ensimmäiseen kohtaan

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän

1) esittää **[lääketieteellisen]** *selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen;*

2) on täysi-ikäinen; ja

3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Perustelut

Nykyisen lain 563/2002 vaatimukset lisääntymiskyvyttömyydestä ja vastakkaisen sukupuolen mukaisessa sukupuoliroolissa elämisestä tulee poistaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaisesti. Juridisen sukupuolen vahvistamista ei tule hallituksen esityksen mukaan muuttaa henkilön subjektiiviseen selvitykseen perustuvaksi. On sekä sukupuoliristiriitaa kokevan yksilön että yhteiskunnan etu, että juridisen sukupuolen korjaamisen ehtona on lääketieteellinen selvitys.

Hallituksen esityksen 189/2022 lausuntokierroksella keväällä 2022 aluehallintovirastojen yhteisessä lausunnossa ehdotettiin tällaista vaatimusta juridisen sukupuolen vahvistamiselle: "... esimerkiksi vakavan psykoottisen sairauden pahenemisvaiheen tai dissosiatiivisen identiteettihäiriön yhteydessä henkilön sukupuolikokemus voi olla väliaikaisesti häiriintynyt tai muuntunut tavalla, joka ei vastaa hänen pysyvää kokemusta itsestään. Tällainen henkilö saattaisi siitä huolimatta päätyä hakemaan kuulumista toiseen sukupuoleen, koska hän itse olisi hakemushetkellä asiastaan

vakuuttunut, ja hänellä saattaisi hyvinkin olla kyky kirjoittaa hakemus, jota viranomaisella ei olisi syytä epäillä ilmeisen perusteettomaksi”[1].

Aluehallintovirastojen lausunnon mukaisesti lääketieteellisen selvityksen ei tarvitsisi kattaa kehoon kohdistuvien hoitojen arviointia vaan se voisi olla ”yksinomaan psykologisen ja/tai psykiatrisen taustan ja nykytilan selvittäminen siten, että… [väärinkäytösten mahdollisuuksia] sukupuolen vahvistamiseen liittyen voitaisiin vähentää”[2] ja selvitystä ”ei olisi tarpeen tehdä transpoliklinikalla, vaan se voitaisiin ohjata tehtäväksi muuallakin julkisen psykiatrisen erikoissairaanhoidon piirissä”[3]. Aluehallintovirastojen ehdotusta noudattamalla laki kohdentuisi sitä koskevaan haavoittuvassa asemassa olevaan väestönosaan. Pyydän tutustumaan koko lausuntoon.

Perustelu juridisen sukupuolen korjaamiselle tulisi olla terveydenhuollossa teetetty arvio sukupuoliristiriidan pysyvyydestä, ei yksinomaan henkilön yksilöllinen sukupuoli-identiteetti ja sen ilmaisu. Lääketieteellinen selvitys palvelee sukupuoliristiriitaa kokevia yksilöitä, koska sukupuolidysforiaa kokevilla on usein samaan aikaan sukupuolidysforian kanssa esiintyvää neuropsykiatrista epätyypillisyyttä tai mielenterveyden haasteita. Esimerkiksi autismin kirjon häiriöitä esiintyy sukupuolidysforisilla henkilöillä huomattavasti useammin kuin koko väestöllä[4].

Hallituksen esityksessä juridisen sukupuolen korjaaminen on avointa kaikille, ei vain sukupuoliristiriitaa kokeville. Hallitusohjelman linjaus lääketieteellisen ja juridisen sukupuolen korjaamisen erottamisesta avaa selkeitä mahdollisuuksia strategiselle käyttäytymiselle ja väärinkäytöksille. Osa näistä liittyy lakivaliokunnan alaan kuten perheoikeuteen ja vankeinhoitoon, osa muihin yhteiskunnallisen elämän aloihin. On tärkeää poistaa laista yksilön ruumiilliseen koskemattomuuteen liittyvät ja sukupuolistereotypioita ylläpitävät vaatimukset. Sen sijaan on kohtuullista ja Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden mukaista rajata juridisen sukupuolen korjaaminen pysyvää sukupuoliristiriitaa eli sukupuolidysforiaa kokeviin henkilöihin.

Sukupuolidysforian ilmeneminen on erittäin moninaista, vaihdellen muun muassa selkeästä varhaislapsuudesta asti koetusta sukupuolidysforiasta murros- tai aikuisiässä ilmenevään sukupuoliristiriitaan. Tämä on erittäin ajankohtaista murrosikäisten lasten sukupuolidysforialähetteiden määrän kasvettua moninkertaisesti useissa läntisissä teollisuusmaissa viimeisten 10–15 vuoden aikana. Lähetteiden kokonaismäärän ollessa

[1] Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta VN/1070/2021, 1.4.2022, LSSAVI/3340/2022. https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=495271d5-de4c-4fbc-8ae7-3daca465dad2# (luettu 12.10.2022).
[2] Ks. alaviite 1.
[3] Ks. alaviite 1.
[4] Riittakerttu Kaltiala-Heino, Aino Mattila, Teemu Kärnä ja Kaisla Joutsenneimi. 2015. Sukupuoli-identiteetin diagnosoiminen. *Duodecim* 131(4): 367-71. https://www.duodecimlehti.fi/duo12092 (luettu 12.10.2022).

pienempi niitä oli enemmän biologisilla pojilla, mutta nykyään suurin osa niistä koskee murrosikäisiä biologisia tyttöjä.[5] Vaikka HE 189/2022 ei koske alaikäisiä, huomattava osa juridista sukupuolenkorjausta todennäköisesti hakevista henkilöistä olisi 18–25-vuotiaita nuoria aikuisia, joiden yksilöllinen identiteettikehitys jatkuu yleisen kehityspsykologisen tiedon mukaan noin 25-vuotiaaksi.

Juridinen sukupuolenkorjaus ihmisoikeuskysymyksenä

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin liittyvä poliittinen vaikuttamistyö on muuttunut paljon 2010-luvun aikana, jolloin suurin yksittäinen kysymys oli sukupuolineutraali siviiliavioliitto. Tämän päivän keskeinen kysymys Suomessa ja muualla Euroopassa, juridisen sukupuolen korjaamista koskeva lainsäädäntö, on kysymyksenä erilainen kuin samaa sukupuolta olevien parien avioliitto yhteiskunnallisten vaikutustensa vuoksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) antaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) tulkinnassa Euroopan neuvoston jäsenvaltioille laajaa kansallisen tason harkintavaltaa juridisen sukupuolen korjaamiseen liittyvän lainsäädännön muotoilussa. EIT painottaa transsukupuolisten itsemääräämisoikeutta ja yksityiselämän suojaa, mutta ei vaadi itsemäärittelyä juridiseen sukupuoleen. EIT vaatii Euroopan neuvoston jäsenvaltioilta lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistoa, mutta lääketieteellisten tutkimusten tai sukupuolidysforiadiagnoosin vaatimista juridisen sukupuolen korjaamisen ehtona ei ole kielletty[6]. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei vaadi alaikäisille juridista tai muuta sukupuolenkorjausta. EIT:n oikeuskäytäntö sitoo Suomea valtiona.

YK:n ihmisoikeuskomitea on hiljattain todennut, että Suomen tulisi tarkastella juridiseen sukupuolenkorjaukseen perustuvaa lainsäädäntöään ja myös alaikäisten mahdollisuuksia korjata juridista sukupuoltaan. Mikään Suomen allekirjoittaman ja ratifioima eli Suomea sitova YK:n alainen ihmisoikeussopimus ei kuitenkaan sitovasti vaadi Suomea toteuttamaan juridisen sukupuolen subjektiivista itsemäärittelyä. YK:n piirissä sukupuolivähemmistöjen oikeuksia edistetään nykyään paljon vuonna 2007 allekirjoitettujen Yogyakartan periaatteiden puitteissa. Tämä on ihmisoikeusasiantuntijoiden muotoilema ja allekirjoittama asiakirja, jossa kansainvälisiä ihmisoikeussitoumuksia tulkitaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta. Asiakirja on julkilausuma, ei valtioita sitova ihmisoikeussopimus.

Eräs ensimmäisen Yogyakartan asiakirjan (2007) allekirjoittajista, oikeustieteen professori ja pitkän linjan LGBT-vaikuttaja Robert Wintemute on hiljattain todennut, että

[5] Ks. esim. Riittakerttu Kaltiala-Heino, Marja Työläjärvi ja Laura Suomalainen. 2018. ”Kun sukupuoli on nuorelle ongelma”. *Duodecim* 134(20): 2041-6. https://www.duodecimlehti.fi/duo14555 (luettu 12.10.2022).
[6] *A.P., Garçon ja Nicot v. Ranska*, 79885/12, 52471/13, 52596/13; 6.4.2017. https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-172913 (luettu 12.10.2022).

Yogyakartan periaatteita muotoillessa allekirjoittajat eivät pohtineet tai ottaneet huomioon sitä, miten subjektiivinen juridisen sukupuolen korjaaminen ja erityisesti naisten oikeudet ovat ristiriidassa[7]. Naisilla ja tytöillä on yhteisten ruumiillisten ja lisääntymisbiologisten ominaisuuksiensa vuoksi oikeus omiin tiloihin ja palveluihin turvallisuuden ja yksityisyyden takaamiseksi, erityisesti jos ne ovat julkisen vallan järjestämiä. Sama pätee myös miehiin ja poikiin. Juridisen sekä myös sosiaalisen itseidentifikaation käytännön vaikutukset ovat suomalaisessa julkisessa keskustelussa vielä pitkälti käsittelemättä.

Juridisen sukupuolen korjaamisen muutosvaatimukset Suomessa

Subjektiiviseen selvitykseen perustuva juridisen sukupuolen korjaaminen vaikuttaisi ennen pitkää kaikkialla yhteiskunnassa missä juridisella sukupuolella on väliä. Osa kohdistuu yhteiskunnallisiin käytänteisiin, joista ei ole olemassa lainsäädäntöä, mutta joiden rajoja todennäköisesti testataan organisaatioissa ja mahdollisesti riitautetaan. Hallituksen esityksessä tehty sukupuolivaikutusten arviointi oli hyvin suppea eikä juurikaan kattanut naisiin, tyttöihin, miehiin ja poikiin ryhminä kohdistuvia vaikutuksia, vaan keskittyi lähinnä sukupuolivähemmistöihin homogeenisenä kategoriana kohdistuviin vaikutuksiin.

Tasa-arvovaltuutettu on kertomuksessaan eduskunnalle 2022 ehdottanut, että "[l]ain tasolla pitäisi linjata, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytetyissä tiloissa ja palveluissa"[8]. Koska sukupuolierityisistä tiloista on vain hyvin vähän lainsäädäntöä (esimerkiksi vankeuslaki 767/2005, jonka mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa), tulee pohtia tarkkaan, millaiset vaikutukset sekä HE 189/2022 mukaisella uudistuksella ja mahdollisella myöhemmin ehdotettavalla sukupuolitettuja tiloja koskevalla lainsäädännöllä on yhteiskunnassa naisille, sukupuolivähemmistöön identifioituville ja miehille.

Translainsäädännön muuttamiseen on jo vuosien ajan kohdistunut aktiivista kampanjointia. Kun verrataan Suomessa nähtyä vaikuttamistyötä ja sen sisältöjä muihin maihin, on oletettavissa, että juridisen sukupuolen subjektiivinen korjaaminen on välivaihe laajemmassa vaikuttamistyössä. Tämän päivän poliittinen transaktivismi ei erottele esimerkiksi transvestisuutta (pukeutuminen toiselle sukupuolelle tyypillisiin vaatteisiin) ja transsukupuolisuutta (sukupuolidysforian perusteella toteutettu muutosprosessi), koska itsemäärittelyn periaate avaa transidentifikaation kaikille, ketkä haluavat lukeutua tähän ryhmään.

---

[7] Julie Bindel ja Melanie Newman. 2021. "The trans rights that trump all". *The Critic*, huhtikuu 2021. https://thecritic.co.uk/issues/april-2021/the-trans-rights-that-trump-all (luettu 12.10.2022).
[8] *Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022*, sivu 81. Tasa-arvojulkaisuja 2022:1 https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_1+2022.pdf (luettu 12.10.2022).

Julkisessa keskustelussa ja erityisesti sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ajavien järjestöjen sekä ihmisoikeus- ja naisjärjestöjen toiminnassa eri oikeuksien väliset ristiriidat ja niiden punninta on joko sivuutettu tai niiden esille nostamiseen on suhtauduttu negatiivisesti sekä Suomessa että ulkomailla.

Suomessa hallituspuolueista Vihreät ja Vasemmisto ovat kirjanneet sukupuolidysforisten lasten murrosiän jarrutushoitojen saatavuuden voimassa oleviin poliittisiin ohjelmiinsa. Palveluvalikoimaneuvoston suositukset kesäkuussa 2020 korostivat alaikäisten ensisijaisena hoitomuotona muita kuin lääkkeellisiä tai kehoon kohdistuvia interventioita. Esimerkiksi Ruotsissa ja Englannissa sukupuolidysforisten nuorten murrosiän jarrutushoidot ovat viimeisen kahden vuoden aikana nousseet julkiseen keskusteluun aiheutuneiden haittojen vuoksi.

On mahdollista, että sekä murrosiän jarrutushoitoja että hormonihoitoja haetaan yksityisiltä toimijoilta ja/tai ulkomailta. Osa klinikoista toimii vain verkossa, lain harmaalla alueella ja epäeettisesti. Suomalainen LGBT-yhteisöverkkomedia Kehrääjä julkaisi hiljattain (9.6.2021) kritiikittömän artikkelin GenderGP-verkkoklinikan palveluista[9]. Suomessakin ilmeisesti ollaan melko tietoisia rajat ylittävistä mahdollisuuksista hankkia epäeettisesti määrättyjä tai laittomia valmisteita. GenderGP-verkkoklinikan perusti englantilainen lääkäri Helen Webberley yhdessä lääkäripuolisonsa Michael Webberleyn kanssa vuonna 2015. Vuonna 2022 molemmat menettivät lääkärinoikeutensa – Helen Webberley väliaikaisesti, Michael Webberley pysyvästi – yksityisessä sukupuolidysforian hoitoon kohdistuvassa lääkärin työssä tekemiensä vakavien ammatillisten virheiden ja välinpitämättömyyden vuoksi[10].

Suomessa yhteys julkisen terveydenhuollon virkavastuulla toimiviin asiantuntijoihin ja sukupuolidysforian lääketieteellinen arviointi ovat olennaisen tärkeitä haavoittuvassa asemassa ja verkossa kiertävää transsukupuolisuuteen ja transhoitoihin liittyvää misinformaatiota kohtaaville sukupuoliristiriitaa kokeville henkilöille. Osa hakijoista voi olla tyytyväisiä juridiseen sukupuolenkorjaukseen ilman hoitoja. Subjektiiviseen selvitykseen perustuva juridisen sukupuolen korjaaminen saattaa myös tasoittaa tietä henkilön itsensä antaman selvityksen ja suomalaisen terveydenhuollon ulkopuolisten, epäeettisesti markkinoitujen kokonaan verkosta hankittavien lääkkeiden tai puhtaan itselääkinnän yhdistelmälle.

---

[9] ”Vaihtoehto transpolille? Kokemuksia yksityisestä GenderGP-klinikasta” *Kehrääjä*-verkkomedia 9.5.2021. Osoitteessa https://kehraaja.com/vaihtoehto-transpolille-kokemuksia-yksityisesta-gendergp-klinikasta (luettu 12.10.2022).

[10] Medical Practitioners Tribunal Service, Helen Webberley, GMC ref no. 3657058, 30.6.2022 https://www.mpts-uk.org/-/media/mpts-rod-files/dr-helen-webberley-30-jun-22.pdf; Michael Webberley, GMC ref no. 2620107, 25.5.2022 https://www.mpts-uk.org/-/media/mpts-rod-files/dr-michael-webberley-25-may-22.pdf (luettu 12.10.2022).